

Clio als boekhouder?

DREIGENDE BUREAUCRATISERING IN HET GESCHIEDENISONDERWIJS

De afgelopen jaren is veel geschreven over de tijdvakken, de kenmerkende aspecten en de canon. Het is niet de bedoeling dit allemaal over te doen, maar ik wil kort een balans opmaken en vooral ook wijzen op een ernstig neveneffect dat zich steeds meer voordoet: de bureaucratisering in het geschiedenisonderwijs. Geen eindoordeel maar een aanzet tot discussie!

'Veel minder tevreden is men over de tien tijdvakken.'

Geschiedenisdocenten hebben de laatste jaren heel wat over zich heen gekregen. Min of meer van bovenaf werden metastructuren en plannen opgelegd die zouden moeten bijdragen aan het beter overdragen van historische kennis en het aankweken van historisch besef. De meest in het oog springende: de tien tijdvakken als nieuwe indeling voor de geschiedenis, de negenenveertig kenmerkende aspecten als hoofdlijnen voor een algemeen overzicht van de geschiedenis en ten slotte de vijftig canonvensters van de Nederlandse geschiedenis. Laten we ze gemakshalve aanduiden met het 10+49+50-sjabloon. Een stortvloed van kritische reacties – pro en contra – was het gevolg. En nog steeds is de discussie gaande.

Opgedrongen tijds kader

De balans opmakend lijkt het erop dat docenten nog het meest zijn te spreken over de negenenveertig kenmerkende aspecten. In dit vak waar 'een discussie zonder eind' had geleid tot wel heel veel verschillende opvattingen over wat leerlingen zouden moeten weten, was dit een mijlpaal. Er was behoefte aan meer stroomlijning en meer duidelijkheid. Voor het eerst was er een soort verzameling van hoofdlijnen ('oriëntatiekennis') waar uitgevers, vakdidactici en docenten mee aan de slag konden. Natuurlijk was en is er kritiek op de gekozen

kenmerkende aspecten en zelfs fundamentele kritiek op het toch wel erg westerse karakter van de aspecten, maar er lag tenminste iets. En velen zagen het ook als een redelijk geslaagde middenweg tussen totale vrijheid/blijheid enerzijds en staatspedagogiek anderzijds; zeker als er te zijner tijd een bijstelling van de gekozen aspecten komt op basis van reacties uit het veld. Veel minder tevreden is men over de tien tijdvakken. Aanvankelijk vooral bedoeld voor de basisscholen als beeldende typering, zijn ze ook in het voortgezet onderwijs opgedrongen als tijds kader voor de negenenveertig kenmerkende aspecten. Maar die link is absoluut niet noodzakelijk en kan zelfs verwarrend werken, zoals ook Carla van Boxtel in het jubileumnummer van *Kleio* betoogde. Leerlingen zoeken namelijk altijd een houvast en gaan vervolgens aspecten aan vaste tijdvakken koppelen, bijvoorbeeld 'absolutisme is uitsluitend iets van de tijd van regenten en vorsten'. Het zo belangrijke diachronische en kritische denken wordt op deze wijze niet bijzonder gestimuleerd, eerder nog tegengewerkt. Dat het ook een kunstmatige en nauwelijks historisch gefundeerde periodisering is, eist zijn tol. Leerlingen moeten nu naast de oude en internationale begrippen ('perioden') zoals prehistorie, middeleeuwen en verlichting een aparte tijdsindeling leren toepassen die door haar kinderlijke en schematische opbouw verwarrend

Leo Saleminck was jarenlang docent geschiedenis en is momenteel als eindredacteur aan verschillende geschiedismethoden verbonden.

werkt. Het is in dit verband veelzeggend dat de eindexamensmakers deze indeling in hun pilots niet toepassen. Ook bij andere vakken (Nederlands, filosofie, ckv) zien we deze indeling nauwelijks terug en in het buitenland kijkt men er al helemaal vreemd tegen aan. Ongetwijfeld zal dit ertoe leiden dat deze tien tijdvakken weer teruggaan naar waar ze wellicht wel nuttig zijn als handige kapstukken... het basisonderwijs.

Vijftig vensters

En dan is er de canon van de commissie Van Oostrom, oorspronkelijk ook alleen bedoeld voor de basisschool. Met veel ophef en reclame gearachuteerd in het historische wereldje. En op dit moment weer onderwerp van discussie (wel of niet verplichten in de kerndoelen) waarover vooral academici zich nogal druk maken. Natuurlijk was voor iedereen duidelijk dat de canon sterke politieke raakvlakken had: burgerschapsvorming, versterken nationale identiteit en nog veel meer. Misbruik van het vak geschiedenis via de canon was niet uitgesloten. Maar in de praktijk is het zeker niet zo dat de vijftig vensters een soort 'nationalistische sfeer' oproepen. Daarbij dient aangetekend te worden dat de canon breed bedoeld is, als een soort cultuurcanon, en zeker ook ruimte laat voor een meer kritische invulling. Ze is bedoeld voor musea, erfgoedinstellingen, bibliotheken en dergelijke en voor het onderwijs, niet specifiek alleen voor het geschiedenisonderwijs. Zo kan de canon zijn functie hebben als vijftig vensters op de Nederlandse geschiedenis en cultuur. Niet meer, maar ook niet minder. Geen poging tot *invented tradition*, maar gewoon vijftig topics uit de Nederlandse geschiedenis. De directe gevolgen voor het geschiedenisonderwijs zouden in principe beperkt kunnen zijn, ook al omdat de vensters in bijna alle geschiedenisboeken voor het voortgezet onderwijs al min of meer aan bod komen. Aparte canonworkshops voor geschiedenisdocenten lijken mij overbodig.

Bureaucratisering

Een tot nu toe onderbelicht gebleven effect van al deze metastructuren die het geschiedenisonderwijs op de schop namen is de bureaucratisering. Een ernstig en niet te onderschatten neveneffect. Om namelijk het 10+49+50-sjabloon goed te verankeren in de geschiedenisboeken moest er heel wat aangepast worden. Inhoudelijk is het passen en meten om in tien tijdvakken de negenenveertig aspecten en vijftig vensters te verwerken en nogal wat uitgevers willen dat allemaal ook duidelijk herkenbaar doen. Qua vormgeving komt er al snel een overdaad aan tijdbalken, lettertypen, infoblokjes, kleurverschillen, iconen, verwijzingen en

Illustratie: Hanneke van Broekhoven

symbolen. Daarbij moet men natuurlijk ook een behapbare hoofdstukindeling hanteren, zeker ook de oude periodisering aan bod laten komen en alles ook nog binnen het *format* laten vallen.

Er is al door verschillende docenten uit het veld geconstateerd dat de boeken hierdoor een opsommerig en weinig prikkelend karakter krijgen (zie bijvoorbeeld het artikel van Marjonne Maan in *Kleio* 2 2008).

Verder is er de digitale vluchtheuvel: zaken en opdrachten die niet meer in het boek passen kunnen altijd nog op de driftig aanbevolen methodewebsite. Daar moeten vaak heel wat formele handelingen verricht worden voordat men aan de slag kan. De fascinatie voor het onderwerp wordt zo behoorlijk op de proef gesteld. 'Laat maar zitten!' roepen docenten en leerlingen dan al snel. Ook moesten er bij uitgevers lastige knopen doorgehakt worden, hetgeen soms leidde tot bijna komische discussies: moet Lodewijk XIV over twee tijdvakken verdeeld worden? En het abolitionisme... mag dat eigenlijk niet doorlopen tot de afschaffing van de slavernij?

Docent boekhouder

Gewetensvolle en vooral ook jonge docenten waren ondertussen al druk aan de slag met dit alles. Sommigen spraken over het afvinken van de kenmerkende aspecten en maakten formules voor hun lessen waarin het 10+49+50-sjabloon paste. Een docent merkte in *Kleio* op dat zo toeters en bellen verdwijnen en ook de boeiende verdiepingsteksten. Andere docenten gingen minder strikt te werk en gingen kijken hoe er op hun oude programma aanvullingen gepleegd konden te worden met name wat betreft de kenmerkende aspecten. Voeg hierbij de mode om tegenwoordig alles in studie-

'Laten we ons niet al te druk maken om de vijftig vensters.'

wijzers en pta's te vatten en men kan zich voorstellen dat menig docent zich soms meer boekhouder dan overdrager van dat prachtige vak geschiedenis acht. En de leerlingen... die zien soms door de bomen het bos niet meer, zoals een docente in Kleio verzuchtte.

Persoon a in tijdvak b met kenmerk c

In de opdrachtenboekjes zijn de gevolgen van dit 10+49+50-sjabloon soms nog verdergaand: een onevenredig aantal vragen waarin dwarsverbindingen worden gelegd tussen de verschillende kenmerkende aspecten, maar ook tussen kenmerkende aspecten en tijdvakken en vensters. Wat te denken van deze vraag in een reeks van gelijksoortige vragen: *bij welke 'hoofdpijnen' zijn de volgende zes vensters als groep van toepassing?*

Of bijvoorbeeld de opdracht: *pak je schema met kenmerkende aspecten en vul in hoeverre zij hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van het Nederlands bestuursstelsel tussen 1581 en 1848.*

Er is niks mis met (diachronische) verbindingsvragen, sterker zelfs: ze horen in elk hoofdstuk thuis. Maar het al te voortvarend toepassen van het sjabloon kan snel leiden tot een wildgroei van dit soort vragen.

Voor veel leerlingen werkt dit op den duur demotiverend behalve voor die paar die het leuk vinden om voor persoon a in tijdvak b een vergelijkbaar iemand te vinden op basis van kenmerkend aspect c en liefst vanuit het perspectief van venster d. Beeldvorming en inleving vormen zo al snel het kind van de rekening en kunnen ook niet ondervangen worden door extra mooie plaatjes of door een leuk citaat.

Dit soort bureaucratische invulling van het vak geschiedenis is mijns inziens ongewenst. Het zal een soort *indirecte* manier van omgaan met het verleden stimuleren, terwijl juist het directe contact via woorden, beelden en verhalen zo motiverend werkt. Het kan bij sommige leerlingen het historisch besef een academisch tintje geven, maar veel leerlingen zullen afhaken. En het aankweken van liefde voor het vak (toch een hele belangrijke - weliswaar nooit formeel omschreven - doelstelling) staat op gespannen voet met een gewichtig aandoende, bureaucratische vragenwaterfall. Niet verwonderlijk dat heel wat docenten - zoals ik uit eigen bronnen vernam - dit soort vragen vaak overslaan. Andere docenten bedenken eigen vragen waarbij het diachronisch verband leggen tussen kenmerkende aspecten het belangrijkste uitgangspunt is. Bijvoorbeeld: *welke kenmerken van het absolutisme van Lodewijk XIV ben je ook al tegengekomen in de Romeinse tijd?*

Aanbevelingen

Deze bijdrage is een aanzet tot discussie. Daarom wil ik mijn betoog samenvatten in aanbevelingen:

- 1 Laten we de tijdvakken secundair hanteren, beseffend dat de oude periodisering niet alleen internationaal verankerd is maar ook breder ingebed is in allerlei andere vakken met een historische component.
- 2 Laten we ons - los van de officiële status die ze krijgen - niet al te druk maken om de vijftig vensters. Ze zitten toch wel in de meeste boeken, zeker als je het niet beperkt tot het vak geschiedenis.
- 3 Laten we ons wel concentreren op de 49 kenmerkende aspecten als basis van wat gekend moeten worden, met name in de Tweede Fase. Een goede invulling en aanpassing zal het vak geschiedenis meer ruggengraat geven.
- 4 Laten we in de onderbouw de ruimte gebruiken die er is en niet alles al te strak opbouwen via de kenmerkende aspecten. Dat voorkomt een onnodige overlapping tussen onderbouw en bovenbouw. Laten we die ruimte van de onderbouw creatief gebruiken.
- 5 Laten we in vormgeving en opzet vooral niet alles volproppen met elementen uit het 10+49+50-sjabloon. Dat maakt het voor leerlingen verwarrend en minder aantrekkelijk. Zoals onderzoek naar veiligheid op Nederlands wegen ook al aantoonde: heel veel verkeersborden en heel veel lijnen en strepen werken averechts. Het geeft verwarring en onduidelijkheid in het verkeer.
- 6 Laten we in de werkboeken niet gaan overdidactiseren vanuit het sjabloon. Wel bijzonder oog houden voor diachronische opdrachten op basis van concrete inhoud. Daarbij kan dan tegelijkertijd een moment van herhaling van de stof ingebouwd worden.
- 7 Laten we vooral ook de doelstelling 'overdragen van de liefde voor het vak' consequent in de gaten houden middels mooie verhalen, bijzondere zijpaden, prikkelende actualiteiten, doe-opdrachten, filmitems, indrukwekkende of ontroerende afbeeldingen en dergelijke. En ruimte scheppen in plaats van dichttimmeren.... Geschiedenis als warm vak!

Kortom... de bureaucratisering van ons vak kan de liefde ervoor bij docenten en leerlingen ondermijnen. En daarmee ook de motivatie! Dan is er geen 'discussie zonder eind' noch vrijheid/blijheid, maar een oerwoud van weggetjes, regels en oefeningen waarin de leerling alleen op een boekhoudkundige wijze zijn weg kan vinden. Van een warm 'mensenvak' is het dan een koud, bijna technisch vak geworden. Zover laten we het toch niet komen?

